

СЕКЦІЯ 3 СПЕЦІАЛЬНІ ТА ГАЛУЗЕВІ СОЦІОЛОГІЇ

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ІДЕНТИЧНОСТІ В СОЦІОЛОГІЇ THEORETICAL APPROACHES TO IDENTITY ANALYSIS IN SOCIOLOGY

У статті здійснено комплексний аналіз основних теоретичних підходів до вивчення феномену ідентичності в соціологічній науці. В умовах сучасного суспільства, що зазнає трансформацій під впливом глобалізації, цифровізації, війни, міграції та посилення культурного плюралізму, ідентичність набуває нового змісту та значення. Вона більше не сприймається як усталена характеристика особистості, а постає як складна, контекстуально зумовлена конструкція, що формується в процесі постійної взаємодії з соціальним середовищем. Метою статті є аналіз феномену ідентичності в соціологічній науці, зокрема висвітлення ключових підходів до трактування ідентичності в соціології та виявлення спільних і відмінних аспектів у розумінні цього поняття представниками різних теоретичних шкіл. Розглянуто внесок символічного інтеракціонізму (Чарльз Кулі, Джордж Герберт Мід, Герберт Блумер), психоаналітичного підходу (Ерік Еріксон), структурного функціоналізму (Толкотт Парсонс), соціального конструктивізму (Пітер Бергер, Томас Лукман), структуралістського конструктивізму (П'єр Бурдьє) та постструктуралістської соціології (Ентоні Гідденс) у формування концепту ідентичності. Показано, що ідентичність трактується як динамічний, процесуальний феномен, що розгортається в постійній взаємодії між індивідом і соціальним контекстом. Ідентичність виконує низку функцій: забезпечує інтеграцію особистості в соціальні структури, слугує засобом самовизначення, механізмом відтворення соціальних норм, а також відкриває простір для індивідуальної творчості та опору. Особливу увагу приділено концепціям «дзеркального Я», «узагальненого Іншого», «его-ідентичності», «габітусу» та «рефлексивної самості». Стаття спрямована на систематизацію знань про ідентичність у соціологічній теорії, що сприятиме глибшому розумінню процесів ідентифікації в умовах сучасних соціальних трансформацій.

Ключові слова: ідентичність, символічний інтеракціонізм, соціальна роль, соціалізація, соціальна взаємодія.

The article provides a comprehensive analysis of the main theoretical approaches to the study of identity in sociology. In the context of a rapidly changing society influenced by globalization, digitalization, war, migration, and increasing cultural pluralism, identity acquires new dimensions and significance. It is no longer viewed as a fixed characteristic of an individual but rather as a complex, context-dependent construct shaped through continuous interaction with the social environment. The purpose of the article is to analyze the phenomenon of identity in sociological science, to highlight key approaches to the interpretation of identity in sociology and to identify common and different aspects in the understanding of this concept by representatives of different theoretical schools. The paper examines the theoretical contributions of symbolic interactionism (C. Cooley, G.H. Mead, H. Blumer), psychoanalytic theory (E. Erikson), structural functionalism (T. Parsons), social constructivism (P. Berger, T. Luckmann), structuralist constructivism (P. Bourdieu), and poststructural sociology (A. Giddens). The analysis shows that identity is interpreted as a dynamic and processual phenomenon unfolding through ongoing interaction between the individual and social context. Identity fulfills several important functions: it facilitates the integration of the individual into social structures, serves as a means of self-determination, acts as a mechanism for reproducing social norms, and opens up space for creativity and resistance. Special attention is paid to the concepts of the «looking-glass self», «generalized other», «ego identity», «habitus», and «reflexive self». This article aims to systematize sociological knowledge on identity, thereby contributing to a deeper understanding of identification processes in the context of contemporary social transformations.

Key words: identity, symbolic interactionism, social role, socialization, social interaction.

УДК 316.6:316.72
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.73.3>

Дорогович М.І.

аспірант кафедри соціології
та соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний
університет»

Вступ. У світі, що зазнає глибоких соціальних змін, поняття ідентичності набуває особливої актуальності. Процеси міграції, війни, глобалізація, диджиталізація та зростання мультикультурності трансформують способи, якими люди сприймають себе та інших. Ідентичність у цих умовах стає не лише індивідуальним, а й суспільним феноменом. Соціологія як наука, що вивчає суспільство, аналізує, як виникають, еволюціонують або наві'язуються різноманітні форми ідентичності: національної, культурної, гендерної, професійної, релігійної тощо. Саме через ідентичність індивід визначає своє місце в соціальній структурі, а су-

пільство, своєю чергою, підтримує або трансформує існуючі норми.

Водночас ідентичність – це не лише внутрішнє уявлення про себе, а й результат постійної взаємодії з соціальним середовищем: іншими людьми, інституціями, медіа та владними структурами. Вона визначає нашу групову належність, систему цінностей, спосіб мислення й те, як нас сприймає оточення. Її вивчення є ключем до розуміння таких соціальних процесів, як конфлікти, маргіналізація, інтеграція внутрішньо переміщених осіб, політика визнання чи формування ідентичності молоді в умовах нестабільності.

У зв'язку з цим соціологія переосмислює усталені уявлення про ідентичність. Особливо це актуально в постмодерному контексті, де національні, гендерні та професійні ідентичності вже не є сталими чи однозначними. Натомість формуються гібридні, флюїдні та ситуативні форми самовизначення. Такий підхід відкриває нові перспективи для аналізу культурних змін, соціальних рухів і трансформації норм. Дослідження ідентичності в цьому контексті не лише дає змогу глибше зрозуміти сучасне суспільство, а й окреслити напрями його подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Основи соціологічні концепції щодо ідентичності сформовані в 50–70-х роках ХХ ст., їх теоретичні витoki містяться у працях Джорджа Міда, Чарльза Кулі, Герберта Блумера, Толкотта Парсонса, Ірвінга Гофмана, Пітера Блумера, Томаса Лукмана, П'єра Бурдьє, Ентоні Гідденса та інших. Українські соціологи розглядають ідентичність як складне соціокультурне явище, що відображає процеси самовизначення як окремої особистості, так і спільнот у сучасному суспільстві. Зокрема, у працях Є. Головахи, О. Злобіної, Н. Костенко, С. Макеєва та Н. Паніної аналізуються різні виміри ідентичності – від особистісного та національного рівнів до її змін під впливом соціальних трансформацій і глобалізаційних тенденцій. Дослідники поєднують теоретичні концепції з емпіричними даними, що дозволяє глибше зрозуміти динаміку ідентичності в українському соціокультурному контексті. Зокрема, О. Злобіна акцентує увагу на багатовимірності ідентичності, розглядаючи її як динамічний конструкт, що формується на стику особистісних прагнень та масштабних суспільних змін. У її дослідженнях ідентичність постає не як незмінна характеристика, а як процес, що постійно трансформується під впливом криз, соціальної нестабільності та глобальних цивілізаційних викликів [1, с. 5]. У своїх підходах українська соціологиня Н. Костенко трактує ідентичність як глибоко суперечливе й «непрозоре» поняття. Виходячи з філософської традиції, зокрема з концепції Поля Рікера, вона акцентує увагу на феномені «подвійної тотожності». Цей підхід розкриває постійну напругу між унікальністю та самототожністю особи (лат. *ipso*) і її подібністю або належністю до певного типу чи спільноти (лат. *idem*), що й визначає складну природу ідентичності [2, с. 8].

Метою статті є аналіз феномену ідентичності в соціологічній науці. Для досягнення поставленої мети, нами виокремлені наступні завдання дослідження:

1. Висвітлення ключових підходів до трактування ідентичності в соціології.
2. Виявлення спільних і відмінних аспектів у розумінні цього поняття представниками різних теоретичних шкіл.

Виклад основного матеріалу. Формування поняття «ідентичності» ґрунтується на теоретичних засадах символічного інтеракціонізму, пред-

ставники якого акцентували увагу на соціальному контексті та взаємодії як визначальних чинниках у процесі становлення самосприйняття індивіда. Одним із провісників цієї парадигми був американський соціолог Чарльз Кулі, який розробив концепцію «дзеркального Я». Він вважав, що уявлення особистості про себе виникає через те, як вона інтерпретує реакції оточення. Цей процес, за Кулі, охоплює три складові: уявлення про те, як ми виглядаємо в очах інших; як вони нас оцінюють; та емоційна реакція, яку ми переживаємо у відповідь (наприклад, гордість чи сором) [6]. Таким чином, становлення самості трактується як соціально опосередкований процес, у якому особа формує свою ідентичність на основі уявного зворотного зв'язку з оточенням.

Ідеї Ч. Кулі були розвинуті в межах символічного інтеракціонізму Джорджем Гербертом Мідом і Гербертом Блумером. Саме в цьому теоретичному контексті уявлення про самість еволюціонувало в концепцію ідентичності як процесу, що конструюється у взаємодії. Згідно з цією парадигмою, «Я» – не фіксована, незмінна сутність, а результат безперервної інтерпретації індивідом соціальних очікувань, реакцій інших людей і символічних значень, що виникають у комунікації. Такий підхід дозволяє розглядати ідентичність як змінну, контекстуальну конструкцію, яка постійно відтворюється та трансформується відповідно до соціального досвіду.

Американський соціолог Дж. Мід у своїй фундаментальній праці «Дух, самість і суспільство» запропонував розуміння ідентичності як соціального конструкту, що виникає й розвивається у процесі взаємодії. На його переконання, ідентичність не є вродженою або сталою рисою, а формується поступово через опанування соціальних ролей і участь в колективній діяльності. Ключовим механізмом цього процесу є прийняття ролі іншого (role-taking), що дає змогу індивіду поглянути на себе з позиції інших, тим самим перетворюючи себе на об'єкт власного пізнання [11, с. 154–155].

Дж. Мід розрізняє дві основні фази становлення самості. Перша – це гра, у якій дитина по черзі приміряє на себе ролі значущих інших (наприклад, матері, тварини чи поліцейського), що сприяє розвитку здатності до соціального уявлення. Друга фаза – гра за правилами або «гра за командою», де дитина має одночасно враховувати кілька соціальних позицій та очікувань учасників взаємодії. Саме на цьому етапі виникає уявлення про узагальненого іншого – внутрішню репрезентацію колективної позиції, яка втілює соціальні норми, правила та очікування. Узагальнений інший, за Дж. Мідом, виступає основою для формування зрілої самості, що дозволяє індивіду діяти свідомо в межах соціального порядку [11, с. 151–154].

Згідно з концепцією Дж. Міда, самість складається з двох взаємодоповнюючих компонентів – «Ме» та «І». «Ме» уособлює соціалізовану частину особистості, яка формується під впливом

суспільних норм, очікувань і цінностей. Натомість «І» – це спонтанна, творча складова, яка виявляється у несподіваних реакціях і здатності до інноваційної поведінки. У постійному діалозі між цими двома аспектами формується особистість, здатна не лише адаптуватися до соціального середовища, але й активно його трансформувати. Такий підхід відкриває можливість розуміння ідентичності як процесу, що є одночасно підпорядкованим соціальній структурі та відкритим до змін і розвитку [11, с. 174–175].

Хоча Дж. Мід безпосередньо не використовував терміна «ідентичність» у його сучасному значенні, його вчення про самість як продукт соціальної взаємодії стало концептуальним підґрунтям для подальших теорій ідентичності. Ці ідеї були поглиблені Гербертом Блумером, який розвинув теоретичні засади символічного інтеракціонізму. У центрі його підходу – розуміння того, що значення не є об'єктивними чи заданими наперед, а формуються в процесі взаємодії між людьми. Індивіди діють у соціальному світі, орієнтуючись на ті значення, які вони самі приписують об'єктам, явищам і ролям. Ці значення є результатом постійного інтерпретаційного процесу, у межах якого вони створюються, змінюються й закріплюються.

Таким чином, ідентичність постає як продукт безперервної соціальної взаємодії, в якій відбувається вироблення, узгодження та перегляд смислів. У своїй праці Г. Блумер виокремлює три основоположні принципи символічного інтеракціонізму: люди діють стосовно об'єктів на основі тих значень, які ці об'єкти для них мають; ці значення виникають у процесі соціальної взаємодії; і значення постійно модифікуються через інтерпретаційний процес, здійснюваний індивідом [4, с. 2–5].

У концепції Г. Блумера категорія «самість» (Self) розглядається як соціальний конструкт, що виникає виключно в межах міжособистісної взаємодії. Індивід набуває уявлення про себе лише в тому разі, коли здатен сприймати себе з позиції інших – тобто як об'єкт соціального спостереження. Цей процес, що в теорії позначається як «прийняття ролі іншого», є засадничим для формування здатності до саморефлексії, внутрішнього монологу та саморегуляції. Оскільки значення є контекстуально зумовленими, змінними та залежними від ситуації, самість – а відповідно й ідентичність – постають як динамічні, процесуальні утворення, що постійно оновлюються у процесі соціальної взаємодії [4, с. 12–13, 63–64].

Розширюючи межі своєї теорії, Г. Блумер екстраполює принципи символічного інтеракціонізму на аналіз колективної поведінки та механізмів формування групових ідентичностей. У цьому контексті особливе значення мають спільно поділювані та узгоджені значення, що формуються у рамках соціальних груп і забезпечують основу для здійснення «спільної дії» (joint action). Колективна ідентичність виникає як результат того, як група інтерпретує навколишню дійсність, саму себе

та інших акторів. Така ідентичність не є стабільною чи детермінованою, а формується в результаті тривалого процесу соціального узгодження смислів. Саме тому явища, як-от соціальні рухи, громадська думка або інші форми колективної дії, розглядаються як продукт постійного колективного визначення та інтерпретації реальності [4, с. 16–17].

Отже, символічний інтеракціонізм у трактуванні Г. Блумера пропонує цілісне розуміння ідентичності як процесу, що розгортається в межах соціальної взаємодії. Індивідуальна самість формується через інтерпретацію реакцій інших людей та прийняття їхньої перспективи, що створює підґрунтя для розвитку саморефлексії, внутрішнього монологу та регуляції поведінки. Водночас ідентичність не є сталою чи завершеною структурою – вона змінюється відповідно до змін у соціальному середовищі та значеннях, що циркулюють у ньому. Таким чином, ідентичність постає як динамічна, контекстуально зумовлена конструкція, що постійно відтворюється, підтримується та трансформується в процесі взаємодії.

Ч. Кулі, Дж. Мід та Г. Блумер, як провідні представники символічного інтеракціонізму, здійснили фундаментальний внесок у розуміння ідентичності, розглядаючи її не як вроджену чи статичну сутність, а як динамічний соціальний конструкт, що постійно формується та трансформується у процесі міжособистісної взаємодії. Через концепції «дзеркального Я» Ч. Кулі, що підкреслює значення рефлексії над уявленнями інших про себе, а також «узагальненого іншого» та діалогу між «І» та «Ме» Міда, що висвітлює роль прийняття соціальних ролей та інтерналізації норм, ідентичність постає як наслідок символічної взаємодії. Блумер, зі свого боку, поглибив це розуміння, наголошуючи, що значення є контекстуальними та постійно переінтерпретуються, що робить ідентичність безперервним, ситуативним процесом конструювання смислів. Отже, їхній спільний внесок полягає у визнанні ідентичності як текучої, інтерактивної та рефлексивної сукупності самосприйнятих, що формуються у відповідь на соціальні сигнали та значення, активно продуковані й інтерпретовані індивідами у їхньому соціальному середовищі.

У межах структурного функціоналізму до аналізу поняття ідентичності звертався американський соціолог Толкотт Парсонс, хоча він і рідко використовував цей термін у сучасному розумінні як динамічного соціального конструкту. У праці «Соціальна система» Т. Парсонс описує ідентичність як результат процесу інтеріоризації соціальних ролей у ході соціалізації. Особистість, за Т. Парсонсом, формується шляхом засвоєння нормативних очікувань, притаманних тим чи іншим соціальним позиціям. Відтак ідентичність індивіда постає як сукупність внутрішньо прийнятих норм, цінностей і рольових моделей, які забезпечують його інтеграцію в соціальну систему.

Т. Парсонс наголошує, що ефективне функціонування суспільства залежить від здатності індивідів ідентифікувати себе з очікуваними соціальними ролями – такими як батько, працівник, громадянин – і діяти відповідно до них: «Система особистості засвоює нормативну культуру через процес соціалізації, і саме таким чином встановлюється ідентичність – з точки зору ролевих очікувань» [12, с. 111]. Таким чином, ідентичність у парадигмі структурного функціоналізму розглядається крізь призму соціального порядку, стабільності та адаптації, де індивід виступає як носій соціально визначених функцій.

Хоча концепція Т. Парсонса є важливою відправною точкою для розуміння соціального виміру ідентичності, вона майже не торкається питання суб'єктивного досвіду особистості. Цей аспект стане ключовим у працях таких авторів, як Е. Еріксон, І. Гофман та представників конструктивістської традиції, які зосереджуються на ідентичності як продукті індивідуального переживання, символічної взаємодії та інтерпретації власного «Я».

Першим, хто системно ввів поняття ідентичності як науковий термін у його сучасному міждисциплінарному розумінні, був американський психолог Ерік Еріксон. Попри те, що передумови для формування цього поняття вже були закладені у працях представників символічного інтеракціонізму, саме Е. Еріксон створив цілісну концепцію «его-ідентичності» – інтегрованого відчуття особистої цілісності, яке виникає на межі індивідуального досвіду та соціального контексту. У своїй праці «Дитинство і суспільство» Е. Еріксон запропонував розгорнуту модель психосоціального розвитку, центральним елементом якої є концепція ідентичності. Згідно з його підходом, его-ідентичність – це цілісне відчуття внутрішньої послідовності, узгодженості та самототожності, що формується протягом усього життя, але досягає критичного значення на певному етапі розвитку. У розділі «Вісім стадій людини» Е. Еріксон описує вісім вікових етапів, кожен з яких супроводжується специфічною психосоціальною кризою. Поняття ідентичності відіграє особливо важливу роль на п'ятій стадії – «ідентичність проти розмитості ролей» (*identity vs. role confusion*), яка відповідає підлітковому віку. На цьому етапі індивід стикається з необхідністю інтегрувати дитячі ідентифікації, власні можливості, сексуальні й емоційні переживання та соціальні очікування у цілісне уявлення про себе. Е. Еріксон наголошує: «Інтеграція, яка зараз відбувається у формі его-ідентичності, є більшою, ніж сума ідентифікацій дитинства. Це накопичений досвід здатності Его інтегрувати ці ототожнення з мінливістю лібідо, здібностями, розвиненими внаслідок обдарування, і з можливостями, які пропонують соціальні ролі. Таким чином, почуття его-ідентичності – це накопичена впевненість у тому, що внутрішня тотожність і безперервність узгоджуються з тотожністю і безперервністю власного значення для інших» [7, с. 228]. Таким чином,

Е. Еріксон розглядав ідентичність як центральну категорію психосоціального розвитку, що поєднує індивідуальні, емоційні та соціальні виміри. Його підхід став методологічною основою для міждисциплінарного дослідження ідентичності – зокрема у соціології, культурології, антропології та освітніх студіях. Особливої ваги набула його ідея про необхідність узгодження внутрішнього досвіду із зовнішніми соціальними ролями, що й дотепер лишається актуальною в аналізі процесів самовизначення особистості.

У своїй пізнішій праці «Ідентичність: молодь і криза» Е. Еріксон поглибив розуміння ідентичності як динамічного процесу, що розгортається впродовж життя індивіда. Він підкреслює, що формування ідентичності включає низку психосоціальних криз, які виникають на різних етапах життєвого циклу. Зокрема, автор зазначає: «Процес постійно змінюється і розвивається: у кращому випадку це процес зростаючої диференціації, який стає все більш інклюзивним, оскільки індивід усвідомлює дедалі ширше коло значущих для нього інших людей – від материнської особи до людства» [8, с. 23].

Особливу увагу Е. Еріксон приділяє юності як періоду найбільшої вразливості та водночас потенціалу для формування стабільної ідентичності. Він наголошує: «Підліток на початковій стадії формування своєї ідентичності схильний страждати від плутанини ролей сильніше, ніж будь-коли раніше або коли-небудь знову» [8, с. 163].

Згідно з Е. Еріксоном, ідентичність не є сталою або фіксованою – вона потребує постійної адаптації до нових соціальних ролей, очікувань та контекстів. Її формування відбувається у взаємодії між внутрішнім відчуттям цілісності особистості та зовнішнім соціальним визнанням. Саме ця взаємозалежність дозволяє розглядати ідентичність не лише як індивідуальний психологічний феномен, а й як соціальну конструкцію, що формується в контексті культури, історії та міжособистісних стосунків. Таким чином, концепція Е. Еріксона стала основою для подальшого розвитку ідентичності як міждисциплінарного дослідницького поняття, релевантного в аналізі соціальних трансформацій, питань культурної приналежності, а також індивідуального самовизначення в умовах змінного соціального середовища.

Особливе місце серед теоретичних підходів до вивчення ідентичності посідає концепція «драматургічного підходу» американського соціолога Ірвінга Гофмана, викладена у його фундаментальній праці «Презентація себе в повсякденному житті». У межах цієї концепції І. Гофман розглядає соціальну поведінку як театральну виставу, а самого індивіда – як актора, що виступає перед аудиторією та постійно адаптує свої дії до її очікувань. За його словами: «Коли індивід виступає перед іншими, він має багато мотивів намагатися контролювати враження, яке вони отримують про ситуацію» [10, с. 15]. Ідентичність у цьому підході

постає не як фіксована внутрішня сутність, а як динамічний продукт соціальних ситуацій і взаємодій. Індивіди активно конструюють враження про себе, використовуючи символічні засоби, техніки і «реквізит», подібно до акторів на сцені, аби підтримувати бажаний образ.

Центральними поняттями теорії є «передня сцена» (front stage) та «бекстейдж» (back stage). Перша позначає соціальні простори, де індивід демонструє очікувану, «правильну» поведінку, тоді як друга – сфера приватності, де він може «скинути маску» та поводитися неформально. Така дихотомія дозволяє зрозуміти, як люди змінюють свої соціальні ролі залежно від контексту й аудиторії, водночас зберігаючи ілюзію стабільності ідентичності.

Таким чином, драматургічний підхід І. Гофмана дозволяє осмислити ідентичність як соціальний конструкт, що формується, підтримується та постійно переосмислюється у процесі повсякденних взаємодій. Він акцентує на ролі соціального контексту, норм і очікувань інших у визначенні того, ким є особа в очах суспільства. Теорія І. Гофмана пропонує потужний аналітичний інструментарій для вивчення механізмів самопрезентації, рольових конфліктів і стратегій управління враженнями в різних сферах суспільного життя – від міжособистісного спілкування до інституційних практик.

Подальшу еволюцію поняття ідентичності можна простежити в рамках соціального конструктивізму, який зосереджує увагу на дискурсивній природі соціальної реальності та владних механізмах, що впливають на формування суб'єктивності. Вагомий внесок у розробку цього підходу зробили австро-американський соціолог Пітер Бергер та німецький соціолог Томас Лукман у своїй спільній праці «Соціальне конструювання реальності». Автори запропонували концептуальну рамку, згідно з якою ідентичність є соціальним продуктом, що виникає в процесі постійної взаємодії між індивідом і суспільством.

На думку П. Бергера і Т. Лукмана, реальність, у якій існує людина, не є об'єктивною або сталою, а формується внаслідок інтерсуб'єктивного конструювання смислів, які надаються соціальним діям, ролям і нормам. Ідентичність виникає як наслідок інтеріоризації – процесу, в межах якого зовнішні соціальні структури і значення поступово засвоюються індивідом та стають складовою його внутрішнього світу: «Індивід, інтеріоризуючи об'єктивований соціальний світ, водночас інтеріоризує і себе як суб'єкта в ньому» [3, с. 72–75]. Цей процес забезпечує почуття послідовності та стійкості «Я», що, однак, не є абсолютними. Оскільки соціальна реальність перебуває у стані постійної трансформації, індивід змушений безперервно переглядати, оновлювати і переосмислювати свої ролі та ідентифікації відповідно до нових обставин: «Ідентичність підтримується соціальними процесами; коли вони змінюються, ідентичність також повинна бути перетлумачена і перебудована» [3, с. 136].

Соціальний конструктивізм розглядає ідентичність як динамічну, процесуальну структуру, що формується через мову, взаємодію та владні відносини. Це дає змогу дослідникам вивчати, як соціальні впливи формують особистісну самосвідомість і сприяють соціальному включенню.

П. Бергер і Т. Лукман наголошують на подвійній природі соціальної реальності: вона одночасно є об'єктивованою – у вигляді зовнішніх інституцій, традицій і правил – та суб'єктивною – через особистісні переживання і інтерпретації. В цьому контексті ідентичність виступає своєрідним мостом між суспільством і індивідом, оскільки завдяки соціалізації вона підтримує соціальний порядок і забезпечує індивіду відчуттям стабільності та цілісності [3, с. 45].

Підхід П. Бергера і Т. Лукмана до ідентичності підкреслює її динамічний і соціально сконструйований характер. Ідентичність не є сталим чи вродженим явищем, а формується в результаті безперервної взаємодії індивіда із соціальним середовищем. Через процес соціалізації та інтерналізації норм, ролей і цінностей особа створює власне уявлення про себе, яке одночасно забезпечує стабільність індивідуального «Я» і узгоджується із загальноприйнятими соціальними нормами. Водночас цей процес є багатограним і включає постійну рефлексію та переосмислення себе в різних соціальних контекстах, що робить ідентичність гнучкою і здатною адаптуватися. Крім того, ідентичність виконує не лише функцію самовизначення, а й слугує механізмом підтримки соціального порядку, адже через її стабілізацію відбувається відтворення суспільних інститутів і культурних норм.

У межах структуралістичного конструктивізму, який поєднує об'єктивні соціальні структури із суб'єктивним досвідом індивіда, ідентичність розглядається французьким соціологом П'єром Бурдьє. Центральним поняттям його підходу є габітус – система стабільних, але відкритих до змін схем сприйняття, мислення і дії, що формується під впливом соціальних умов життя особи. Габітус визначає, як індивід сприймає світ і себе в ньому, а також обмежує його можливості, часто несвідомо відтворюючи соціальні ієрархії. Таким чином, ідентичність не є лише індивідуальним проектом, а є втіленням соціальної позиції у полі з відповідним капіталом – економічним, соціальним, культурним або символічним [6, с. 170].

У праці «Відмінність: соціальна критика судження про смак» П. Бурдьє показує, як смаки, поведінка, мова і навіть тілесність відіграють важливу роль у соціальній диференціації та формуванні ідентичності. Вибір стилю життя або манери спілкування – це не просто особисте рішення, а відображення позиції індивіда у соціальному полі та наявного капіталу. Ідентичність тут розглядається як результат боротьби за визнання у межах соціального простору, що проявляється

через практики, які можуть як легітимізувати, так і делегітимізувати соціальну належність [6, с. 97].

Таким чином, П. Бурдьє пропонує складну, багаторівневу модель ідентичності, яка долає умовний поділ між особистим і соціальним. Згідно з його підходом, ідентичність виникає в результаті постійної взаємодії між структурою – соціальними полями та об'єктивними умовами – і агентністю – внутрішньо засвоєними схемами поведінки, або габітусом. Вона не є цілком стабільною, але й не повністю пластичною – змінюється лише в межах, визначених соціальним простором. Цей підхід допомагає зрозуміти, чому навіть прагнення «бути собою» часто відтворює існуючі соціальні нерівності.

Британський соціолог Ентоні Гідденс, один із засновників сучасної теорії структурації, запропонував новаторське розуміння ідентичності в умовах постмодернізму. У своїй праці «Модерність та самість: особистість і суспільство в епоху пізньої модерності» він наголошує, що в сучасному світі ідентичність перестає бути спадковою константою і стає рефлексивним проектом особистості [9, с. 5]. Індивід постійно працює над собою, формує, змінює та переосмислює свою ідентичність у відповідь на соціальні зміни.

За Е. Гідденсом, у постмодерному суспільстві індивід опиняється в умовах високої невизначеності, де традиційні джерела стабільності – релігія, клас, спільнота – втрачають свій вплив. Ідентичність більше не нав'язується «згори», а потребує свідомого і рефлексивного конструювання через щоденні вибори стилю життя, звичок і систем цінностей. Люди постійно інтегрують інформацію про себе та навколишній світ у власний «наратив про себе», що допомагає зберігати відчуття сталості в часі [9, с. 55]. Цей наратив є не лише особистою історією, а й засобом підтримки психологічної та соціальної стабільності у мінливому світі.

Е. Гідденс також підкреслює роль рутинних практик і повсякденних звичок, які допомагають підтримувати відчуття стабільності. Центральним поняттям його теорії є онтологічна безпека – базова впевненість у власному існуванні та передбачуваності світу. У разі її порушення (через кризи, швидкі соціальні зміни або втрату опору) ідентичність стає вразливою. Тому сучасна особистість потребує практик рефлексії, таких як ведення щоденників, психотерапія чи гнучке управління ризиками, щоб постійно впорядковувати власну життєву траєкторію. Концепція ідентичності Е. Гідденса демонструє, як у постмодерному суспільстві вона стає індивідуальним проектом, який вимагає зусиль, усвідомлення й адаптації до мінливого середовища. Ідентичність – це вже не віддзеркалення соціальної ролі, а постійний процес самовизначення в умовах глобалізації, множинності інформаційних потоків та розмиття традиційних структур. Такий підхід підкреслює важливість особистісної рефлексії та дії як відповідей на виклики модерності. І хоча

свободи більше, відповідальність за формування себе також лежить на індивіді.

Висновки. Здійснений аналіз основних теоретичних підходів до вивчення ідентичності в соціології демонструє багатогранність цього поняття та його еволюцію в науковій думці. Від символічного інтеракціонізму, що підкреслює роль соціальної взаємодії та інтерпретації у формуванні «дзеркального Я» та «узагальненого іншого» (Ч. Кулі, Дж. Мід, Г. Блумер), до психоаналітичного підходу Е. Еріксона з його концепцією «его-ідентичності» як результату психосоціального розвитку. Структурний функціоналізм Т. Парсонса розглядає ідентичність через призму інтеріоризації соціальних ролей, тоді як соціальний конструктивізм П. Бергера та Т. Лукмана акцентує на її конструюванні в процесі постійної взаємодії між індивідом і суспільством. П. Бурдьє в рамках структуралістського конструктивізму вводить поняття «габітусу» як втілення соціальної позиції, а Е. Гідденс у постструктуралістській соціології представляє ідентичність як рефлексивний проект особистості в умовах пізньої сучасності.

Усі розглянуті у статті підходи до вивчення ідентичності, незважаючи на їхні суттєві відмінності, сходяться на кількох ключових спільних положеннях. По-перше, вони визнають, що ідентичність не є статичною, незмінною чи вродженою характеристикою особистості. Натомість вона постає як динамічний, процесуальний феномен, що перебуває у постійній еволюції. По-друге, усі підходи підкреслюють, що ідентичність формується, підтримується та трансформується у безперервній взаємодії між індивідом та широким соціальним контекстом, будь то мікрорівень безпосередньої взаємодії (як у символічному інтеракціонізмі) чи макрорівень соціальних структур та інститутів (як у функціоналізмі або структуралістському конструктивізмі). По-третє, всі ці теорії, так чи інакше, приписують ідентичності ключові функції, такі як інтеграція особистості в соціальні структури, забезпечення самовизначення та саморозуміння, відтворення соціальних норм і цінностей, а також створення простору для індивідуальної творчості та потенційного опору панівним структурам.

Відмінності ж між підходами полягають у фокусі їхнього аналізу та джерелах формування ідентичності. Символічний інтеракціонізм зосереджується на міжособистісній взаємодії та формуванні ідентичності через інтерпретацію символів та значень, підкреслюючи активну роль індивіда у конструюванні власного Я. Психоаналітичний підхід Е. Еріксона акцентує на психосоціальному розвитку особистості протягом життєвого циклу, де ідентичність є результатом розв'язання вікових криз та інтеграції внутрішнього світу з соціальними очікуваннями. На противагу цьому, структурний функціоналізм Т. Парсонса розглядає ідентичність як продукт соціалізації, де індивід інтерналізує соціальні ролі та норми, що забезпечує інтегра-

цію та стабільність соціальної системи, відводячи меншу увагу суб'єктивному досвіду.

Соціальний конструктивізм підкреслює, що ідентичність є результатом соціального конструювання реальності через інституціоналізацію та легітимізацію, де індивідуальне «Я» формується у суспільно визнаних «типізаціях». Структуралістський конструктивізм П. Бурдьє поєднує індивідуальний досвід з впливом соціальних структур, показуючи, як ідентичність формується під впливом габітусу (системи диспозицій, що формуються внаслідок життєвого досвіду) та позиції в соціальному просторі, що впливає на смаки, уподобання та життєві траєкторії. Нарешті, постструктуралістська соціологія Е. Гідденса розглядає ідентичність як рефлексивний проект «Я» в умовах пізньої модерності, де індивід активно конструює свою біографію, стикаючись з множинністю виборів та постійною рефлексією над власним «Я». Ці відмінності відображають широкий спектр теоретичних перспектив та методологічних підходів до вивчення одного з найскладніших та найважливіших феноменів сучасної соціології.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Злобіна О. Тенденції змін національно-громадянської ідентичності під час війни: наративний аналіз. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. Вип. № 3. К., 2024. С. 5–24.

2. Костенко Н. Всередині та поза межами ідентичності в культурному досвіді пандемії та війни. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, Вип. 2. К., 2022. С. 5–21.

3. Berger P., Luckmann T. The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge. New York: Anchor Books, 1966. 240 p.

4. Bloomer H. Symbolic Interactionism: Perspective and Method. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1969. 208 p.

5. Bourdieu P. Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1984. 640 p.

6. Cooley C. H. Human Nature and the Social Order. New York: Scribner's, 1902. 430p. URL: <https://archive.org/details/humannaturesocia00cooluoft>

7. Erikson E. Childhood and Society. New York: W.W. Norton and Company, 1950. 398 p.

8. Erikson E. Identity: Youth and Crisis. New York: W.W. Norton and Company, 1968. 338 p.

9. Giddens A. Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age. Stanford University Press. 1991. 294 p.

10. Goffman I. The Presentation of Self in Everyday Life. Edinburgh: University of Edinburgh, Social Sciences Research Centre, 1956. 255 p.

11. Mead G.H. Mind, self and society (Edited by C. Morris). Chicago: The University of Chicago Press, 1934. 437 p. URL: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.275359/page/n9/mode/2up>

12. Parsons T. The Social System. New York: The Free Press, 1951. 575 p.